

lefogják, mert így is alig marad. A szabályokat szigorúbbá teszi, mert sok baj van az aratókkal. De mert baj mindig van, mert mindig több esze van a munkás-rabnak, mint az uraság-vármegyének, a szerződések úgy nőnek, mint a polgári törvénykönyvek. Végül olyan sokágúak és bonyolultak lesznek, hogy senki se ismeri ki magát benne, csak az intéző, aki önkényesen magyarázza az uraság javára. Az emberek irtóznak tőle.

LUPPOL: DIDEROT (E. S. I. Paris. 1936)

Azokat az írókat, akik hozzá mernek nyulni koruk nagy kérdéseihez nemcsak életükben kíséri a gyűlölet és a csodálat. Haláluk után is hatnak, személyük vitákat éleszt s tovább is katonái a gondolatok és érdekek harcainak. Nevük és művük körül oly' elkeseredett küzdelem folyik, mint tépett zászlók körül. A regresszió azon igyekszik, hogy jelentőségüket elleplezze, vagy pedig a hivatalos, elismerés és „értékelés” által „ártalmatlan szentképekké” változtassa őket. Ez volt Diderot sorsa is.

Denis Diderot (1713-1784) a meggyőződéses és mély materialista, harcos ateista, a vallásos etikával szembeszálló moralista s a megmerevedett klasszicizmus ellenfele rendkívüli tehetséggel és erővel fejezte ki a XVIII. század feltörekvő polgárságának gondolatait és szándékait. Szenvédeyes bírálataival fegyvert kovácsolt a hűbéri rendszer ellen – rohamra induló Harmadik Rend számára s kihivta maga ellen az előjogok birtoklóinak a gyűlöletét. Diderot barátai és ellenfelei az egész XIX. századon keresztül folytatták a XVIII. században megkezdett vitát. De azoknak, akik első perctől üldözői voltak: az arisztokratákhoz s a papsághoz, most már a nagypolgárság képviselői is csatlakoztak. Diderot meg nem értése s megrágalmazása az utóbbiak által a haladó polgári gondolkodás alkotóját jelzi.

A XIX. század első évtizedeinek ellenforradalma, La Harpe és Carlyle tollával, az enciklopedistákat, mint „sátán követőit”, mint veszélyes istentagadókat vagy legalább is mint kétértelmű, erkölcsileg és szellemileg egyaránt értéktelen, gyanús kicsapongókat s szalonlátogatókat ábrázolja. Később a „tárgyilagos” történetírók (pl. Bersat, 1855) már „mentséget” keresnek Diderot ateizmusa számára s magyarázni igyekeznek materialista „eltévelyedéseit”. A polgári egyetem Caro-val és Janet-vel (1880-81) kisajátítani igyekszik Diderot-t, de ugyanakkor ártalmatlanná is akarja tenni azzal az állítással, hogy tévedésekkel teli élete végén visszatért az idealizmushoz. Az Egyház viszont szüntelenül káromolja és átkozta s az ateista Diderot-val testvérét, a fanatikus kanonokat, állítja szembe.

Mi sem természetesebb annál, hogy ezzel a gyűlölettel, a Korszerűsítő megcáfolási és kisajátítási kísérlettel szemben, ami végső fokon Diderot meghamisítását vagy megrágalmazását jelenti, a haladó rétegek is mind élénkebb érdeklődéssel fordulnak Diderot és műve felé. Dialektikai elemeket magába foglaló materializmusa, harcias vérmérséklete, maró és szellemes ateizmusa, a jövőt kereső viharos lendülete, az emberrel szemben érzett meleg rokonszenve, az új utakon előre rohanó hódító jellemző szellemi részegsége — mindez közel hozza Diderot-t a modern haladás képviselőihez... Marx nagy csodálója volt Diderot-nak. A *Neveu de Rameau*-t egyedülálló remekműnek nevezte. Engels Diderot művét az akkori francia irodalom legmagasabb teljesítményének tekintette. Az az áramlat, amely a XVIII. század enciklopedistáinak felevenítését és időszerűsítését cálozza legelső sorban Diderot-val kell, hogy kezdje.

Luppol, akinek új Diderot-életrajzáról akarunk itt beszámolni, mester-ségbeli filozófus, aki eddigi műveiben a marxizmus bölcsészeti családfáját kutatta a XVII. és XVIII. század angol és francia materialistáiról, vala-

mint Spinozáról írt könyveiben és tanulmányaiban. Diderot-könyvében visszaadja az Enciklopédia szerkesztőjének igazi jelentőségét, megrajzolja arcát s kijelöli helyét abban az eszmei fejlődésben, ami Spinozától és Locketól, rajta keresztül Feuerbachig s a modern materializmusig vezet. Luppól nem szorítkozik Diderot gondolatainak összefoglalására, hanem beleilleszti abba a környezetbe, amely őt előidézte, táplálta és támogatta. A XVIII. század gazdasági és társadalmi helyzetének körképe, amivel a könyv kezdődik nem egyszerű diszlet s több, mint bevezetés Diderot filozófiájához. A nagy forradalom előestéjért Franciaországban egymással megütköző történelmi erők elemzése, amely összeköti a filozófia fejlődését a termelő erők fejlődésével, előkészít Diderot megértésére.

A szerző valóban élethűen és életteljesen mutatja be Diderot-t, aki résztvesz kora társadalmi közelharcában s élén áll annak a rohamnak, amit a Harmadik Rend vezet az összeomló hűbéri uralom ellen. Az a mérész polgárság, melyet Diderot képvisel forradalmi, innen származik Diderot ateizmusa, („A hitetlenség az első lépés a filozófia felé”) az igazság utáni ellenállhatatlan vágya („az ember akkor filozófus, ha a dolgokat úgy látja, amint azok a természetben léteznek”), materializmusa (csak egyetlen anyag létezik a világegyetemben, az emberben és az állatban”), innen származik politikai felfogása s esztétikája is, amely párhuzamosan halad filozófiájával s az igazság ugyanazon követelését állítja fel („a természet igazságának visszaadása alapja a valószínűségnek a művészetben”). Diderot, abban a korszakban, amikor a polgárság megakarta ismerni a világot, hogy megváltoztathassa, előharcosa volt a realizmusnak az irodalomban és a művészetben.

Az *ancien régime* végén a francia művészet olyan „nemes”, mint az a réteg, melynek izlését tükrözi: kicirkalmazott tájak, körülvagdosott ligetek, friss és elegáns pásztorok s pásztorkányok, kik hófehér bárányokat őriznek légies tereken. Diderot megtépázza ezt a finomkodó és hazug világot, nevetségessé teszi a hamis mozdulatokat, az uralkodó osztály hivalkodó rongyait leszakítja s a tettetés alatt megmutatja a tehetetlenséget, a százszorosan ismételt aliegóriák mögött a banalitást, az élet, a cselekvés és a jellem hiányát. „Hol láttak ilyen választékossággal és fényűzéssel öltözött pásztorokat?” — kérdi. Diderot Watteau-val és Boucherrel Grence-t és Chardin-t állítja szembe; s az Antigonék és az Iphigeniák helyett a valóságos élet alakjait, a klasszikus formalizmus helyett az ember társadalmi helyzetének a visszaadását követeli. Mi a szép Diderot számára? Az élet.

A tiers état e következetes ideológusa már 1749 körül valóban materialista világfelfogáshoz jutott el. Luppól gondosan kiemeli mindazt, ami Diderot-nál túlhaladja a mehanisztikus materializmust s őt a dialektikus materializmus előfutárjává teszi. Diderot elítéli a cartesianizmus skolasztikus csökevényeit, elveti az agnoszticizmust s a kísérleti filozófia mellett foglal állást: összekapcsolja a mozgást az anyaggal, (Luppól Diderot rendszerét „dinamikussá tett Spinozizmusnak” nevezi); már Feuerbach előtt kinyilvánítja az ész és az érzékek konkrét egységét; s a transzformista eszmék első sejtetésével Lamarckot s Darwint jelzi.

„Az emberiség mindig csak olyan kérdéseket állít maga elé, amiket meg is tud oldani” — állapította meg egy nagy gondolkodó. Diderot művében is reámutathatunk olyan hiányosságokra és tévedésekre, amik a leghaladottabb polgárság láthatárát állapítják meg. Diderot nem ismerte fel a történelmi folyamat döntő tényezőit, s az osztályellentmondásoknak nem tulajdonított kellő jelentőséget. A sztoikusok, az epikureisták s Spinoza befolyása alatt a konkrét történelmi mérlegeléstől független altruiz-

mus utópikus idealista és racionalista felfogását tette magáévá.

Abban a prekapitalista korban, amiben Diderot élt, nem is juthatott tovább. Társadalmi filozófiája a tiszta erkölcsök követelésére szorítkozik: bár közvetve felveti az állam szerkezetének a kérdését is. Tudjuk, hogyan oldották meg ezt a kérdést az Enciklopédia fiai: a sansculotte-ok.

(In. Fr.)

JEAN CASSOU: CERVANTES (Edition E. S. I. Paris 1936)

A kiválóan érdekes tanulmányból két töredéket közlünk. (M. V.)

Cervantes zsenije. Ötletszerűen felnyitom a Don Quichottet, belemélyedek Sanchóval folytatott bármelyik párbeszédébe, hallom hangjukat, magam előtt látom arcukat, mozdulataikat. Nem elég csak azt mondani, hogy ez a könyv él, testet ölt és szuggerál. Jómagam csak annyit tudok, hogy Don Quichottet és Sanchot mindig ismertem és halálomig ismerni fogom. Ugy vélem: e rövid földi uton egy élőlény sem szólt hozzám ilyen elragadó és ilyen emberséges hangon.

A tárgyak, melyeket Cervantes élénk varázsol ugyanolyan valódiak és erőteljesekek, mint hidalgója és csatlósa. Az utak, a falak, a lomboszatok, nap, az éj és végül egész Spanyolország, ha Cervantes festi le megragadják és lekötik minden érzékünket. Még az állatoknak is jelenvalóságot és sajátos jellemvonásokat kölcsönöz. Ezért mondhatjuk, hogy Cervantes egész különleges művész s Velasquez mellett hazája legnagyobb művésze. Nem elmélyülő filozófus vagy misztikus és egyoldalú ember, kit elmélete megragad és betölt, hogy roppant erőfeszítéssel igen eredeti dolgokat alkosson. Nem, egyszerűen csak művész. Igaz, nagy mesemondó volt — mint ahogy ezzel maga is hivatkozott — képzelőerejében felülmúlt minden parnasszusi testvért. De ez a képzelőerő a valóság keretei közt maradt, igaz alakokkal dolgozott s szilárd tárgyakat helyezett arra a tágas s kék égboltra, amit később Madridban a nagy andaluziai festő oly sokszor lefestett, s végül emberi lényeken át szólt emberi lényekhez. És mindezt a legbiztosabb, a legtudatosabb módon, mint az a költő, aki ismeri a nyelv szépségeit, a szólások és kifejezések értékét, a ritmus és szókötés helyes mértékét, a jól elhelyezett szó erejét és tartalmasságát, aki ráakad arra a szóra, mely felidézi a fényt és az árnyat, mely felszivódik az olvasó érzékein keresztül, a fülébe mászik, újraéled a szájában és belevésődik emlékezetébe.

Cervantes és mi. Cervantes bűbajos lelkét semmi sem — még a legnagyobb nyomor sem — tarthatja vissza az álmodozástól. Ő az első, aki felfedezte a valóságot és ez a felfedezés teljes egészében megrázkódtatta. Mindenbe beleütközik, mindenben fennakad. Amikor egy éjjel Tobosoban bolyong az összehasonlíthatatlan Dulcinea palotáját keresve, szinte látjuk a nagy madárijesztőt, amint tulnőve a falut tevő disznóolakon és istállókon hirtelen nekiütődik egy falnak. „Egy templomba botlottunk, Sanchó...” Cervantes gyakran belebotlik a templomba, a sekrestyébe és támaszaiba, a tekintélybe, a gazdagságba, az önzésbe, a megérthetlenségbe, a való világba. És álmai többé nem erről a világról valóak. Más álmodozók jönnek majd, akiknek az álmai viszont nem erre a világra valóak.

Cervantes nem fordul a jövőbe. Megmarad a saját jelenében, ezt a jelent azonban teljességgel és csodálatos étellel tölti ki. Kisérlete így válik példaszzerűvé és forradalmivá, így marad az elmélkedés állandó tárgya, így élhetjük át bármikor. Minduntalan a valóságot állítja elénk, azután ezzel a valósággal szembeállít egy álmodozást, egy sajnálkozást, egy sóhajt, egy mosolyt. Kétségkívül a valóság győz, de a dolog annyiban marad. Más dialektikusok tanítanak majd még arra, hogy az ilyen játé-